

**Onderzoek in de buurt van twee
voormalige middeleeuwse kloosters. Een
archeologische opgraving en een
opgraving met beperkingen aan de
Poststraat en Broerstraat te Groningen
(Gr.)**

**J.Y. Huis in 't Veld
Met bijdragen van H. Halici & J. Schoneveld**

ARC-Publicaties 137

**Groningen
2006
ISSN 1574-6879**

Colofon

ARC-Publicaties 137
ISSN 1574-6879

Onderzoek in de buurt van twee voormalige middeleeuwse kloosters.
Een archeologische opgraving en een opgraving met beperkingen aan
de Poststraat en Broerstraat te Groningen (Gr.)

Tekst

J.Y. Huis in 't Veld, H. Halıcı & J. Schoneveld

Foto's

J. Buist (M&M), J.Y. Huis in 't Veld & L. de Jong

Digitale beeldverwerking

B. Schomaker

Tekstredactie

A. Ufkes

Eindredactie

J. Schoneveld

Omslag

Leo Belgicus, Jan van Doetecum 1598.

Uitgegeven door

ARC bv

Postbus 41018

9701 CA Groningen

Groningen, 2006

De volledige lijst met ARC-Publicaties is te vinden op www.arcbv.nl

Inhoud

1 Inleiding	3
<i>J.Y. Huis in 't Veld</i>	
1.1 Aanleiding van het onderzoek	3
1.2 Ligging van het onderzoeksgebied	3
1.3 Objectgegevens	4
1.4 Doel van het onderzoek	4
1.5 Onderzoeksgeschiedenis	7
1.6 Werkwijze	7
2 Resultaten	9
<i>J.Y. Huis in 't Veld</i>	
2.1 Historisch onderzoek	9
2.2 De opgraving	15
2.3 Vondstmateriaal	22
3 Aardewerk en bouwmateriaal	25
<i>J. Schoneveld</i>	
3.1 Inleiding en werkwijze	25
3.2 Resultaten	25
3.3 Conclusie	27
4 Faunaresten	29
<i>H. Halici</i>	
4.1 Inleiding	29
4.2 Resultaten	29
4.3 Conclusie	31
5 Conclusie	33
<i>J.Y. Huis in 't Veld</i>	
Literatuur	35

1 Inleiding

J.Y. Huis in 't Veld

1.1 Aanleiding van het onderzoek

Ten behoeve van de aanleg van twee wateropslag tanks aan de Poststraat en Broerstraat te Groningen moeten er een aantal zeer diepe boringen worden geplaatst op de genoemde locaties (uitgevoerd door de firma Energie Totaal Projecten; ETP). Door deze bodemingrepen dreigde de, archeologisch gezien mogelijk interessante bovengrond verstoord te raken. Op beide plekken kunnen eventueel nog restanten liggen van twee laatmiddeleeuwse kloostercomplexen, het Minderbroedersklooster aan de Poststraat en een Begijnhof aan de Broerstraat. Na overleg met de gemeentelijk archeoloog van Groningen, drs. G.L.G.A. Kortekaas, heeft ETP aan ARC bv (Archaeological Research & Consultancy) opdracht gegeven op de bedreigde locaties archeologisch onderzoek uit te voeren (afb. 1.1 en 1.2).

Het veldwerk vond plaats op 10 en 11 november 2005 en is uitgevoerd door drs. J.Y. Huis in 't Veld (ARC bv), J. Buist en H. Dopmeijer (beide Monument en Materiaal; M&M). Verder is op 17 januari 2006 door drs. S.J. Tuinstra een opgraving met beperkingen aan de Broerstraat uitgevoerd. Ook drs. Kortekaas is nauw betrokken geweest bij het veldwerk. De kraan is geleverd door de Gebroeders van Dijken uit Middelstum, met als machinist dhr. P. Smit. Bij de uitwerking van het vondstmateriaal werd het aardewerk en bouw materiaal bestudeerd en beschreven door drs. J. Schoneveld en de faunaresten door mw. drs. H. Halıcı.

1.2 Ligging van het onderzoeksgebied

Beide locaties liggen in het centrum van Groningen (afb. 1.3), respectievelijk bij de Universiteitsbibliotheek (Poststraat; onderzoeksmeldingsnr. 14632) en het Academieggebouw (Broerstraat; onderzoeksmeldingsnr. 14633 en 15699) van de Rijksuniversiteit Groningen (RUG). Het centrum van Groningen ligt op een noordelijke uitloper van de Hondsrug, een heuvelrug bestaande uit keileem en zand. De top van de Hondsrug is in de binnenstad vanaf de Late Middeleeuwen afgedekt met een dik pakket 'steigerarde'. Deze ophoging bestaat voornamelijk uit afvallagen uit verschillende perioden. De dikte van dit ophogingspakket varieert nogal; bij de Poststraat/Broerstraat is het ongeveer 2,5 tot 3 m dik, gerekend vanaf het maaiveld. Het maaiveld ligt op de kruising Poststraat–Broerstraat rond de 6,81 m +NAP. De

Afbeelding 1.1 De ligging van Groningen.

natuurlijke ondergrond, de top van de Hondsrug, ligt in het onderzoeksgebied tussen de 4,20 m en 3,60m +NAP (Kortekaas & Waterbolk 1992, p. 181).

1.3 Objectgegevens

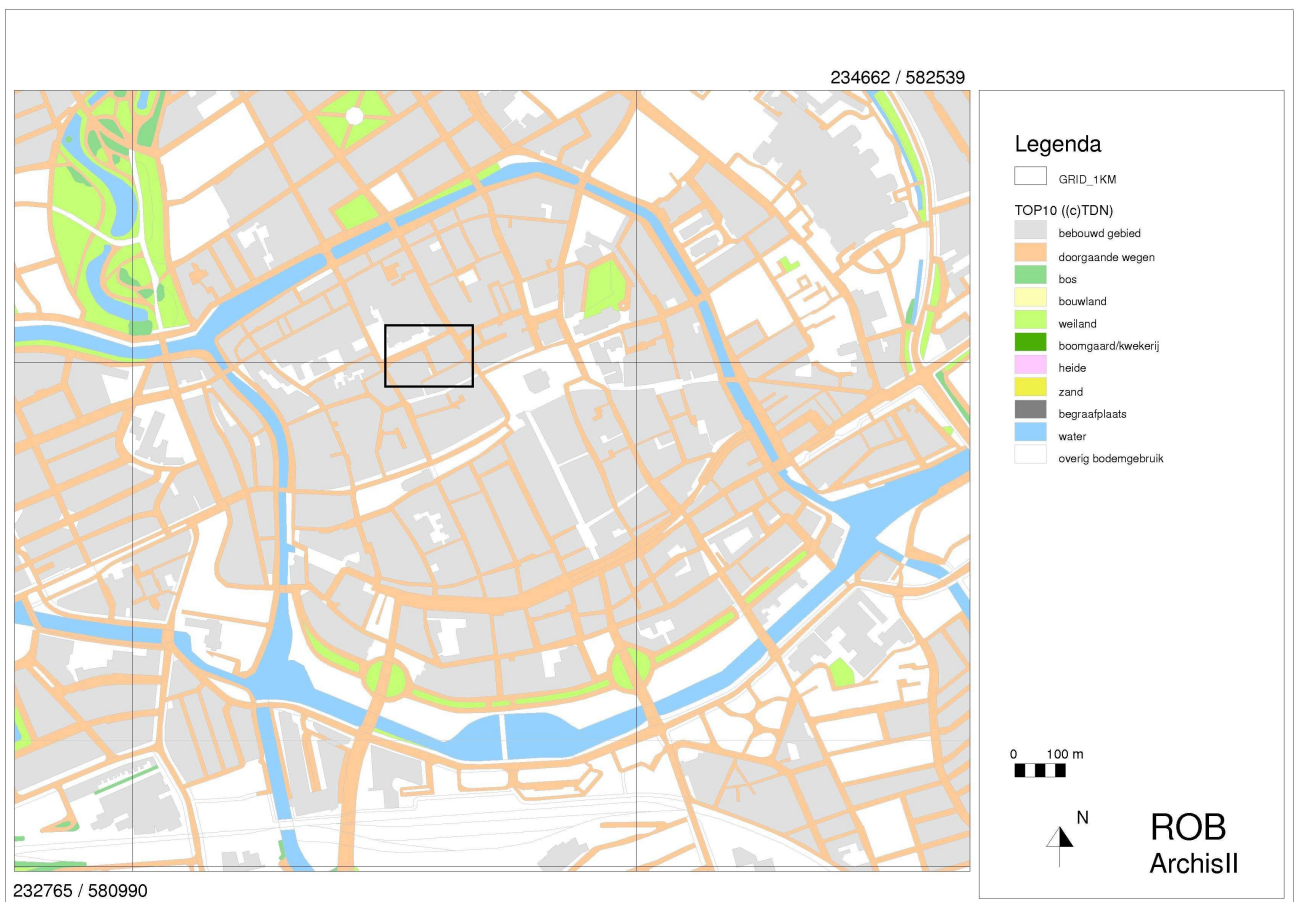
Provincie	Groningen
Gemeente	Groningen
Plaats	Groningen
Toponiem	Poststraat–Broerstraat
Kaartblad	7D
Coördinaten	233.566/582.049 en 233.594/581.972
Periode	Middeleeuwen/Nieuwe Tijd
Type object	Binnenstad
Type bodem	Ophogingslagen op keileem
Geomorfologie	Keileem/dekzandrug

1.4 Doel van het onderzoek

In het door drs. G.L.G.A. Kortekaas opgestelde Programma van Eisen (PvE) zijn een aantal doelstellingen verwoord. Het voornaamste doel is het documenteren van de aanwezige archeologische resten.

Hiernaast is er speciale aandacht voor de aanwezigheid in de werkputten voor restanten van het Minderbroedersklooster (Poststraat) en het Begijnhof (Broerstraat). De volgende vragen dienen, voor zover mogelijk, te worden beantwoord:

- 1 *Indien er archeologische resten worden aangetroffen, wat is de aard van de aangetroffen resten?*
- 2 *Zijn er in de werkputten restanten aanwezig van het Minderbroedersklooster en/of het Begijnhof?*

Afbeelding 1.2 De stad Groningen. In het kader staat het gebied aangegeven waar de onderzoeken hebben plaats gevonden. Bron: Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek/Archis II, 16 november 2005.

Afbeelding 1.3 Ligging van de werkputten. Kaart:B. Schomaker.

3 *Wat is de ouderdom van deze resten?*

4 *Zijn de resten behoudenswaardig?*

1.5 Onderzoeksgeschiedenis

Archeologische (voor)onderzoeken hebben op de onderzoekslocaties niet plaatsgevonden. In de directe omgeving van de Poststraat en Broerstraat is één relatief uitgebreide archeologische opgraving geweest, op het terrein van het voormalige Wolters-Noordhoff-Complex (Kortekaas & Waterbolk 1992).

1.6 Werkwijze

Gezien de kleinschaligheid van de opgravingen zijn er enkele beperkingen wat betreft de waarneming. Zo was het niet verantwoord de diepste vlakken te tekenen gezien het instortingsgevaar van de putwanden. Deze beperkingen zijn verwoord in het PvE.

Op beide onderzoekslocaties is ten behoeve van het archeologische onderzoek een werkput opgegraven die op het maaiveld een afmeting had van ca. 4×4 m. Aangezien er onder talud werd gewerkt was de omvang van het diepst gelegen vlak nog slechts ca. 2×2 m. In principe zouden de werkputten tot op de vaste grond worden uitgegraven. Werkput 1 lag aan de Poststraat, werkput 2 bevond zich aan de Broerstraat (zie afb. 1.3).

Nadat de bestrating verwijderd was zijn de werkputten laagsgewijs opgegraven. De uitgangsdikte van de lagen betrof ca. 30 cm, maar is vaak aangepast aan de situatie ter plekke. In werkput 1 is één vlak aangelegd, in werkput 2 zijn in totaal vier vlakken gedocumenteerd. De vlakken zijn getekend op schaal 1:20, zover mogelijk (zie hierboven).¹ Verder zijn ze gefotografeerd en is de hoogte ten opzichte van het NAP bepaald. Hiernaast is van werkput 2 een profiel gefotografeerd. Het tekenen van het profiel was vanwege instortingsgevaar niet mogelijk.

Werkput 3 is tijdens de opgraving met beperkingen aan de Broerstraat blootgelegd (zie afb. 1.3). Omdat op de eerste locatie aan de Broerstraat (werkput 2) de diepteboring mislukt was, moest er een alternatieve plek worden gezocht. Om eventuele kabels en leidingen op te sporen is besloten om een kleine proefput te graven, waarbij ook een archeoloog aanwezig zou zijn. De afmeting van werkput 3 bedroeg ca. 1×1 m. De diepte was ca. 1 m beneden het maaiveld. Na overleg met drs. Kortekaas bleek verder onderzoek op deze plek, gezien de resultaten niet noodzakelijk.

¹Van werkput 2 is vlak 1 niet getekend gezien het ontbreken van archeologisch waarneembare sporen. Het vlak is wel gefotografeerd, en bij de aanleg van het vlak zijn er vondsten verzameld.

2 Resultaten

J.Y. Huis in 't Veld

2.1 Historisch onderzoek

Uit historische bronnen kan een redelijk goed beeld kan worden verkregen over de kloosters en hun omgeving. Recent historisch onderzoek naar de kloostergemeenschappen in Groningen is uitgevoerd door Bakker (1988). Het Minderbroederklooster is gesticht tussen 1240 en 1253 (Bakker 1988, p. 26). Het klooster behoorde tot de Fransiscaner orde en bestond naast de kloostergebouwen ook uit de Broerkerk, die aan de noordkant van het complex stond. Ten noorden hiervan lag het kerkhof van het klooster. In 1559 werd op de plek van het kerkhof een straat aangelegd, de Broerstraat (zie afb. 1.3).

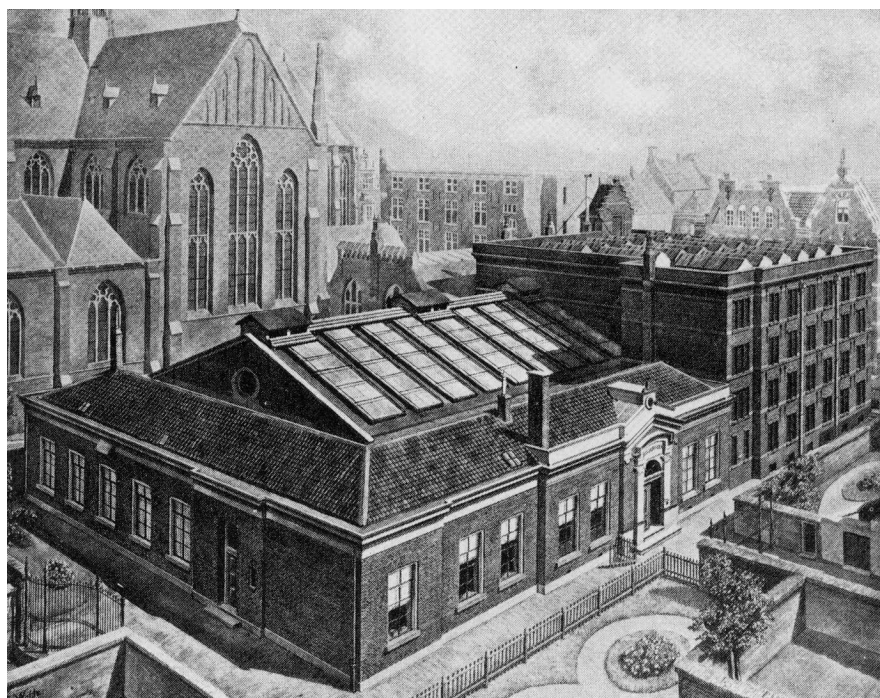
Op de kaart van Haubois is het kloostercomplex goed zichtbaar (afb. 2.1), al is het in die tijd (ca. 1634–1643) reeds door de universiteit in gebruik genomen. Dit gebeurde na de Reformatie van de Noordelijke Nederlanden in 1594. De gebouwen van het klooster werden gebruikt voor de Latijnse school en bibliotheek. Door het groeien van de universiteit kampte de bibliotheek al snel met gebrek aan ruimte. Een serie uitbreidingen en verbouwingen om meer ruimte te creëren was het gevolg, met name vanaf de tweede helft van de 19e eeuw (afb. 2.2 en 2.3). Deze uitbreidingen gingen door tot in de 20e eeuw. Er kwam een einde aan, na de bouw van de huidige universiteitsbibliotheek in 1982. Er bestaan helaas geen archeologische gegevens over het klooster, omdat er voorafgaande de bouw van de huidige universiteitsbibliotheek geen archeologisch onderzoek is verricht.

Ook over voor het Begijnhof zijn geen archeologische gegevens beschikbaar, wel een flink aantal historische. Het betreft in feite twee Begijnhoven of -huizen, het Vrouwe-Menoldisconvent en het Vrouwe-Siwenconvent. Beide lagen ten noorden van het Minderbroederklooster. Begijnen vormen een aparte, niet officiële orde binnen het katholieke geloof, die streeft naar een leven in armoede en kuisheid (Bakker 1988, p. 95). Het Vrouwe-Menoldisconvent is gesticht in 1276, de eerste aanzet voor het Vrouwe-Siwenconvent is in 1284 gegeven (Bakker 1988, pp. 108–109). De conventen lagen dicht tegen elkaar aan. Het Vrouwe-Menoldisconvent lag aan de westelijke helft van de huidige Broerstraat, grenzend aan de Oude Kijk in't Jatstraat. Het Vrouwe-Siwenconvent bevond zich aan de oostelijke helft van de Broerstraat (Bakker 1988, p. 117). De conventen grensden aan de zuidkant tegen het kerkhof van het Minderbroederklooster en na 1559 dus aan de Broerstraat.

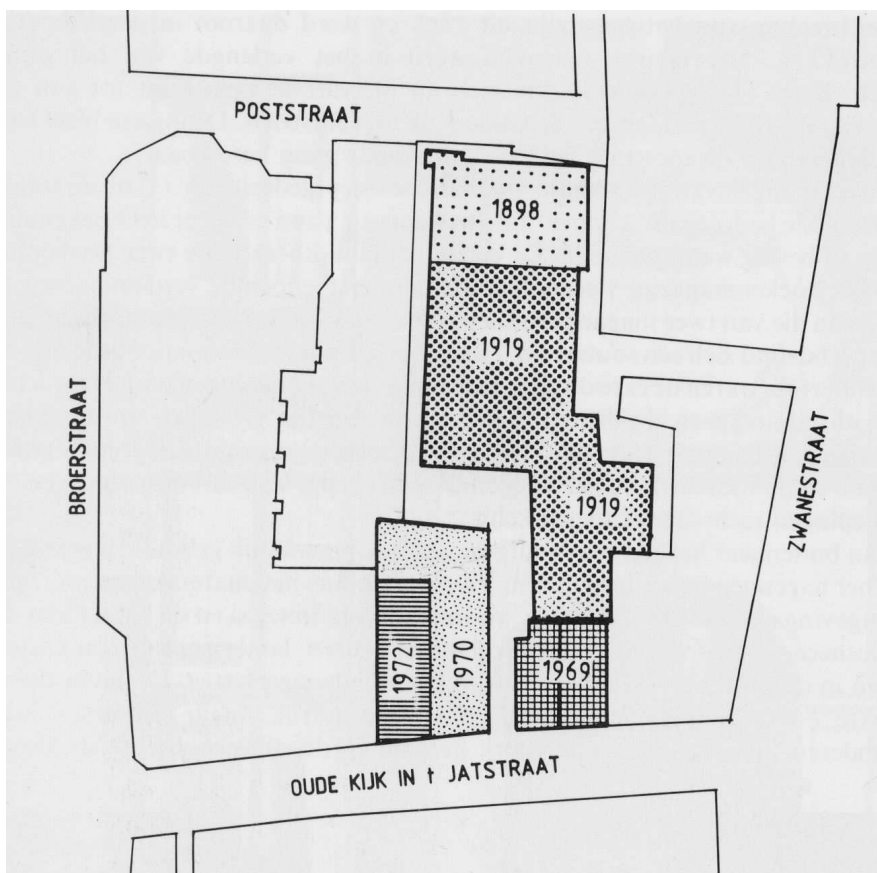
Beide complexen bestonden uit verschillende, met elkaar verbonden, huizen en

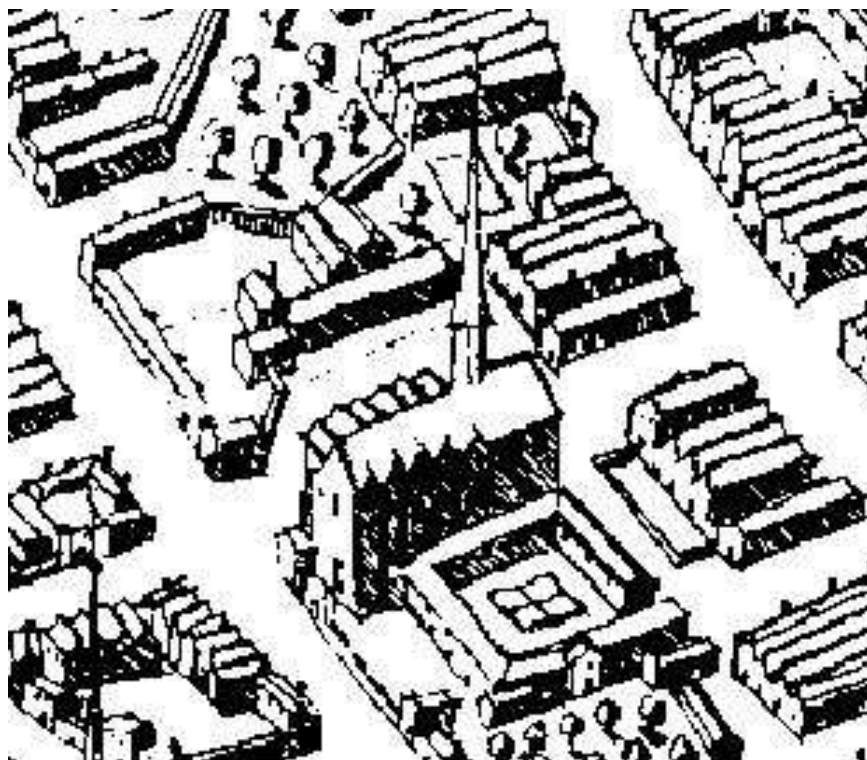
Afbeelding 2.1 Een uitsnede van de kaart van E. Haubois uit 1634. Op het middenterrein van het voormalig klooster is de tekst 'Broerkerk en kerkhof' zichtbaar. Bron: www.rug.nl/museum/geschiedenis/universiteitsstad/index

Afbeelding 2.2 Een beeld van de universiteitsbibliotheek rond 1900. Links het gebouw uit 1864, rechts de 'nieuwbouw' uit 1898. Uit: Koops & Klaver 1987.

Afbeelding 2.3 Een overzicht van de uitbreidingen van de universiteitsbibliotheek van 1898 tot 1972. Uit: Koops & Klaver 1987.

Afbeelding 2.4 Een uitsnede van de kaart van Braun en Hogenberg, 1575. Bron: interne collectie M&M.

vormden op die manier een hof. Op de kaart van Braun en Hogenberg uit 1575 (afb. 2.4) is er op de plek van het Vrouwe-Siwenconvent een langgerekt gebouw, parallel aan de Broerstraat, en een open ruimte ten zuiden daarvan waarneembaar. Op een iets recentere kaart uit 1616 (afb. 2.5) van Nicolaas Geelkercken is op deze open ruimte een groot U-vormig gebouw verrezen. Dit is het eerste academiegebouw, dat als uitbreiding is toegevoegd nadat de conventen vanaf 1594 door de universiteit van Groningen in gebruik zijn genomen.

Op afbeelding 2.6 is de situatie ten noorden van de Broerstraat in 1820 te zien. De Begijnhoven zijn nog duidelijk herkenbaar. De bebouwing aan de huidige Broerstraat, het academiegebouw (zie kader), is dus waarschijnlijk pas na 1594 aangelegd. De middeleeuwse gebouwen van de Begijnhoven werden pas in 1846 afgebroken. In 1850 verrees een nieuw academiegebouw, op dezelfde plek als het huidige academiegebouw (afb. 2.7). De rooilijn van het pand werd hierbij meer naar achteren gelegd; hierdoor ontstond een open ruimte voor het pand. Het huidige academiegebouw werd, nadat het oude gebouw in 1906 was afgebrand, in 1909 geopend.

Afbeelding 2.5 Een uitsnede van de kaart van Groningen uit 1616 van Geelkercken. Te zien zijn de onder andere de Broerkerk en ten noorden daarvan het Begijnhof met de U-vormige aanbouw. Bron: interne collectie M&M.

Afbeelding 2.7 Foto van het in 1850 gebouwde academiegebouw. Bron: www.rug.nl/museum/geschiedenis/universiteitsstad/index

2.2 De opgraving

2.2.1 Werkput 1

Zoals al vermeld is deze werkput in de Poststraat aangelegd, tegen de huidige universiteitsbibliotheek aan. Tijdens sonderingen voorafgaande het archeologisch onderzoek was men op ca. 2,50 beneden het maaiveld op iets hards gestuit. De mogelijkheid dat het een muurfundament, mogelijk van het Minderbroederklooster, betrof, was niet geheel uit te sluiten.

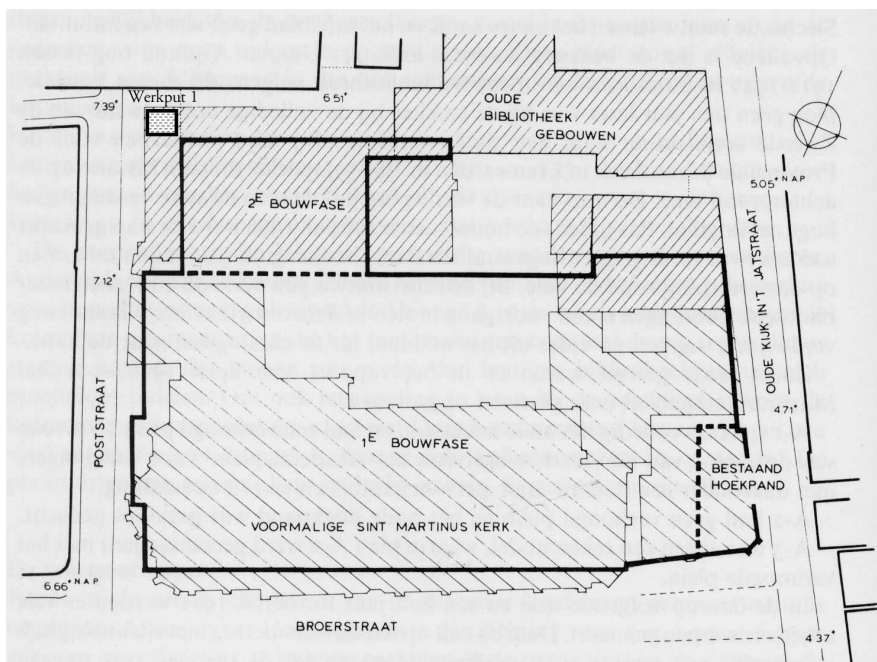
Tijdens het opgraven van de werkput bleek al snel dat deze geheel gevuld was met bouwzand. Dit houdt verband met de bouwput die in 1982 is gegraven voor de huidige bibliotheek. Op ca. 2,50 beneden maaiveld (4,46 m +NAP) bleek een keldervloer te zitten, waarop de sonderingen waren gestuit. Bij nadere inspectie bleek het om een vloer uit de 19e eeuw te gaan (afb. 2.8). Deze behoort vermoedelijk bij het in 1898 gebouwde 'nieuwe' deel van de voormalige universiteitsbibliotheek (afb. 2.9 en 2.3). Aangezien de vloer alleen met grof materiaal verwijderd kon worden is besloten om deze (voorlopig) te laten liggen. Ten behoeve van de diepte boringen zou alleen een klein deel van de vloer worden verwijderd. De vaste grond kon in werkput 1 hierdoor niet bereikt worden.

2.2.2 Werkput 2

De tweede werkput is bij de Broerstraat aangelegd. Hier zijn twee keldervloeren en een deel van een beerkelder aangetroffen. De restanten horen bij een in de 19e eeuw gesloopt pand aan de Broerstraat, die niet bij het Begijnhof of het academiegebouw hoorde (zie hieronder).

Afbeelding 2.8 De keldervloer in werkput 1, vlak 1, foto genomen in noordwestelijke richting. Foto: J. Buist.

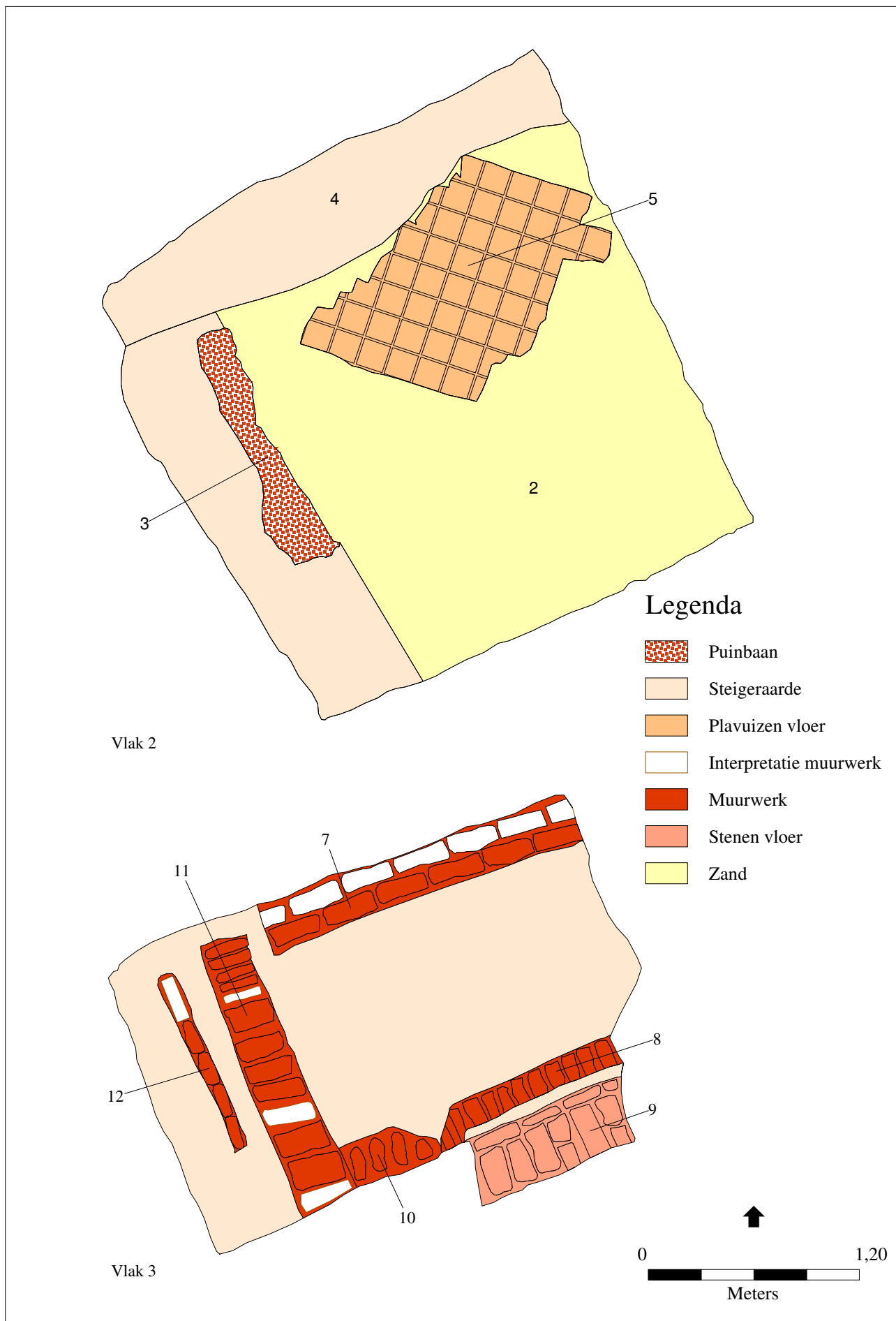
Afbeelding 2.9 De positionering van werkput 1 ten opzichte van het oude en het nieuwe gebouw van de universiteitsbibliotheek. Uit: Koops & Klaver 1987, met een aanvulling van J.Y. Huis in 't Veld.

Ook bij het ontgraven van werkput 2 kon de vaste grond niet worden bereikt. Deze werd ter plekke rond de 4,0m +NAP werd verwacht. Bij het ontgraven bleek echter dat de natuurlijke ondergrond veel dieper lag en niet bereikt kon worden; er is tot ca. 3,3m +NAP ontgraven. De reden hiervoor is dat er zich op de plek van werkput 2 één of meerdere archeologische grondsporen in de ondergrond bevinden. Gezien de zeer geringe afmetingen van de werkput kan er over de aard van deze grondsporen slechts worden gegis. Te denken valt aan een kuil en/of een sloot.

Keldervloeren

De eerste keldervloer is ca 1,2 m beneden het maaiveld (spoor 5; afb. 2.10 en 2.11)aangetroffen. Deze lag onder een pakket opgebrachte grond, ook wel steigerarde genoemd. Het vloeroppervlak van de kelder golfde enigszins als gevolg van verzakkingen in de ondergrond, tussen ca. 5,70m +NAP in het zuiden en ca. 5.57m +NAP in het noorden. De vloer was voor een deel nog met plavuizen bedekt.¹ Op basis van de plavuizen wordt de keldervloer in de 17e eeuw gedateerd (mondelijke mededeling drs. G.L.G.A. Kortekaas.) Het aardewerk, afkomstig van de ophoging grond boven de vloer, komt eveneens uit de 17e eeuw (zie hoofdstuk 3). De plavuizen waren gefundeerd in een dunne laag geel zand (spoor 2). In het noordoostelijke en in het zuidoostelijke profiel was nog funderingszand zichtbaar. Op basis hiervan kan gesteld worden dat de keldervloer zich in deze richtingen voorgezet zal hebben. Het funderingszand is niet in het noordwestelijke profiel waargenomen. Een duidelijke begrenzing aan deze kant ontbreekt echter. In het zuidwesten van de werkput werd het funderingszand begrensd door een bakstenen

¹Plavuismaten 15,5×15,5×2,5 cm.

Afbeelding 2.10 Werkput 2, vlak 2 en 3. Kaart: B. Schomaker.

Afbeelding 2.11 Keldervloer met plavuizen in werkput 2, vlak 2, foto genomen in oostelijke richting. Foto: J.Y. Huis in 't Veld.

Afbeelding 2.12 Muurfragment met vermoedelijke traprede in werkput 2, vlak 3, foto genomen in oostelijke richting. Foto: J.Y. Huis in 't Veld.

fundament (spoor 3, 11 en 12; afb. 2.10 en 2.12). Dit fundament is opgebouwd uit twee delen die evenwijdig aan elkaar lopen. Het fundament is noordwest-zuidoost georiënteerd. Beide delen bestaan uit niet-gemetselde bakstenen.² In het meest noordelijke deel van de muur zijn de stenen op de zijkant gelegd. Vermoedelijk vormt dit de onderste tree van een trap. De traprede ligt op ca 5.49 m +NAP. Opvallend is dat de plavuizen in een hoek van 45 graden ten opzichte van de muur zijn gelegd.

Een tweede keldervloer is, deels, in het zuiden van de werkput aangetroffen

²Steenmaten 30×14×8,5 cm.

(spoor 9; zie afb. 2.10). Deze vloer was met bakstenen bedekt en lag op een iets dieper niveau dan de keldervloer met de plavuizen (5,43 m +NAP). Ook was deze tweede keldervloer afgedekt met het hierboven al genoemde funderingszand. Aan de noordwest kant werd de vloer door een muurfundament begrensd (spoor 8 en 10).

Beerkelder

Op een veel dieper niveau dan de keldervloeren, onder de keldervloer met de plavuizen (spoor 5), is in het noorden van de werkput een deel van een (vermoedelijke) beerkelder vrijgelegd (spoor 7; zie afb. 2.10 en 2.13). Omdat de afmeting van de werkput uiterst beperkt is, kan de exacte aard van dit muurwerk niet worden vastgesteld. Het metselwerk was over de gehele breedte van de werkput zichtbaar. De oriëntatie is noordoost-zuidwest en de funderingssleuf rondom dit muurwerk is gevuld met geel (bouw)zand. De waargenomen onderkant van het metselwerk bevindt zich op ongeveer 4,67 m +NAP.

Het muurwerk is in keperverband gemetseld (Haslinghuis & Janse 1997, p. 251).³ Een dergelijk metselverband wordt onder andere regelmatig toegepast in gewelfconstructies. Ondanks het feit dat de mogelijkheden voor duidelijke waarnemingen beperkt waren, kon tijdens het onderzoek wel worden vastgesteld dat het muurwerk in een boogvorm was gemetseld, overhellend naar het noordwesten. De rest van de beerkelder ligt, mits niet verstoord, dus ten noordwesten van de werkput.

Op basis van een vijf-lagenmaat – de dikte van vijf bakstenen plus vijf voegen – van het metselwerk (40–41 cm) kan het gedateerd worden tussen ca. 1450 en 1640 (mondelinge mededeling dhr. T. Tel, bouwhistoricus gemeente Groningen). Een datering in de 16e eeuw ligt het meest voor de hand.

Positionering van werkput 2

In afbeelding 2.14 is werkput 2 op het minuutplan van de omgeving Poststraat–Broerstraat uit 1821 geplaatst. Hieruit blijkt dat op dat moment ter plekke een gebouw stond, perceel nummer 110. De eigenaar in 1821 was de heer Willem Bebing, timmerman van beroep.⁴ De oriëntatie van het huis is noordwest–zuidoost, vergelijkbaar met het zuidwestelijke fundament van de kelder met plavuizen. Ook de beerkelder past wat betreft oriëntatie goed bij perceel 110.

2.2.3 Werkput 3

In deze werkput zijn geen archeologische resten aangetroffen. Op het vlak was op ca. 1 m beneden maaiveld donkerbruine humusrijke steigeraarde zichtbaar (afb. 2.15). Een verklaring hiervoor is te vinden in het al eerder genoemde minuutplan uit 1821. Wanneer we de werkput op het minuutplan plaatsen is te zien dat deze ligt op een plek die in 1821 namelijk onbebouwd was (zie afb. 2.14).

³Steenmaat 29×13×6–8 cm.

⁴Bron: www.dewoonomgeving.nl

Afbeelding 2.13 De beerkelder in werkput 2, vlak 3, foto genomen in noordwestelijke richting. Foto: J.Y. Huis in 't Veld.

2.3 Vondstmateriaal

Er is tijdens de opgraving een geringe hoeveelheid vondstmateriaal geborgen, allemaal uit werkput 2. Het is door drs. J. Schoneveld (aardewerk en bouwmetaal) en mw. drs. H. Halıcı (faunaresten) onderzocht en wordt in hoofdstuk 3 en 4 beschreven.

Afbeelding 2.14 Werkput 2 en 3 geprojecteerd op het minuutplan uit 1821. Verder is het huidige stratenpatroon afgebeeld. Bron: interne collectie M & M, met een aanvulling van B. Schomaker.

Afbeelding 2.15 Werkput 3, foto genomen in zuidelijke richting. Foto: S.J. Tuinstra.

3 Aardewerk en bouwmetaal

J. Schoneveld

3.1 Inleiding en werkwijze

Onder het vondstmetaal bevindt zich een hoeveelheid aardewerk en bouwmetaalen. In totaal is 908,6 gram aardewerk gevonden tijdens het veldwerk, bestaande uit 29 scherven. Het bouwmetaal heeft een totaalgewicht van 1770 gram.

Nadat het metaal is gewassen en gedroogd is het gewogen en is het aantal scherven en gewicht per vondstnummer bepaald. Het metaal is als één geheel bekeken, waarbij getracht is soort en datering van de verschillende voorwerpen of vondsten te bepalen.

3.2 Resultaten

3.2.1 Aardewerk

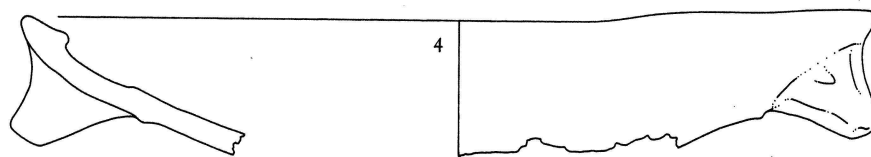
Het metaal is wat betreft samenstelling en datering wat men kan verwachten in de steigeraarde van een middeleeuwse stad. Gezien de omvang van de ingreep in het bodemarchief is slechts een beperkte hoeveelheid metaal geborgen. Het jongste metaal betreft drie passende scherven van een majolica schotel (vnr. 1; werkput 2, aanleg vlak 2; boven de keldervloer met plavuizen, spoor 5). Op de spiegel is een polychrome voorstelling geschilderd in geel, groen, bruin-paars, wit en enkele groene spikkeltjes. De afbeelding stelt een springende schimmel voor met een krullende staart. De schotel is voorzien van een brede standring, waarvan het 'ophang'-gaatje dicht gelopen is met enigszins groenig loodglazuur. De schotel is te dateren in het begin van de 17e eeuw (afb. 3.1).

Uit dezelfde periode stammen zes scherven van een vrij grof gevormd kommetje van witbakkend aardewerk met loodglazuur op de binnenzijde (vnr. 3; werkput 2, aanleg vlak 3). Het kommetje is voorzien van een standring en een steeltje. Uit hetzelfde vondstnummer komt een roodbakkende, ongeglazuurde scherf van een schaalte met kleine standvinnen.

Naast dit aardewerk uit de Nieuwe Tijd is er ook middeleeuws metaal gevonden. In hetzelfde vondstnummer (vnr. 3) bevindt zich een bodemscherf van een Siegburg steengoedkan. Het is een geknepen voet met, ter versiering, een rij nagelindrukjes. De kan bezit de bekende rode vlam en enig zoutglazuur.

Afbeelding 3.1 De majolica schotel met de springende schimmel, vnr. 1. Foto: L. de Jong.

Afbeelding 3.2 Voorbeeld van een platte schaal met knobbeloor, schaal 1:3. Uit: Lüdtké & Schietzel.

Uiteraard is ook het kogelpotaardewerk vertegenwoordigd. Het gaat om zes wandscherven, een randscherf met dekselgleuf en een fragment van een deksel (vnr. 3). Daarnaast moet een voor Groningen karakteristieke scherf worden vermeld. Het is een fragment van een platte schaal met een knobbeloor (Lüdtké & Schietzel (p. 1448; tafel 134:4, 8); afb. 3.2 en 3.3). Enkele vergelijkbare schaalfragmenten zijn aangetroffen bij de opgraving van het Wolters-Noordhoff-Complex, op een steenworp afstand van de huidige vindplaats. Bij deze schalen is de knobbel echter door de wand heen aangezet, terwijl bij het onderhavige fragment het knobbeloor is uitgeknepen. De functie van deze schalen is, bij gebrek aan complete exemplaren, onduidelijk. Mogelijk zijn het vetvangers of hebben de knobbels gesteund op de rand van een komfoor (Kortekaas 1992, p. 252). In hetzelfde vondstnummer (vnr. 3) zijn verder nog twee scherven aanwezig van pingsdorf-achtig aardewerk.

In de overige twee vondstnummers (vnr. 6; werkput 2, aanleg vlak 3 en vnr. 7; werkput 2, aanleg vlak 4) bevinden zich tezamen zes wandscherven van kogelpotaardewerk en één wandscherf van roodbakend aardewerk met loodglazuur op de binnenzijde.

Afbeelding 3.3 Kogelpotscherf met het knobbeloor, vnr. 3. Foto: L. de Jong.

3.2.2 Bouwmateriaal

Tijdens de opgraving zijn vier stuks bouwmateriaal geborgen, waarvan één roodbakkende, geglazuurde plavuis afkomstig is uit werkput 2, de tegelvloer met spoornr. 5 en de overige drie zijn losse vondsten uit werkput 2. De eerstgenoemde plavuis meet $155 \times 155 \times 25$ mm, en moet worden gedateerd in de 17e eeuw.

Een tweede exemplaar uit de Nieuwe Tijd betreft een fragment van een groen geglazuurde plavuis, waarvan alleen de dikte kan worden gemeten: 30 mm. Een dikke, roodbakkende ongeglaazuurde plavuis met afmetingen van $200 \times 195 \times 70$ mm kan worden geplaatst in de Late Middeleeuwen. Een fragment van een bovenpan, onderdeel van het monniken-en-nonnen dakbedekkingssysteem heeft een doornhoogte van 50 mm. Dit dakpanfragment dateert eveneens uit de Late Middeleeuwen.

3.3 Conclusie

Het vondstmateriaal bevat aardewerk en bouwmateriaal uit de Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd. Vorm en samenstelling zijn van een aard die men verwachten kan in de steigeraarde uit een middeleeuwse stad. Er is één kogelpotscherf aangetroffen van een vorm die kenmerkend is voor de stad Groningen (zie afb. 3.3).

4 Faunaresten

H. Halici

4.1 Inleiding

Tijdens het archeologisch onderzoek is een kleine hoeveelheid faunaresten aangetroffen. Van de in het PvE geformuleerde onderzoeksvragen zijn er geen vragen die betrekking hebben op het botmateriaal (zie paragraaf 1.4). Het onderzoek aan het botmateriaal heeft als doel inzicht te verkrijgen in de aard, kwaliteit en kwantiteit van het botmateriaal uit het archeologisch onderzoek.

4.2 Resultaten

Het materiaal is zeer goed geconserveerd. Er heeft zich weinig chemische of fysische verwerking voorgedaan, waardoor oppervlakteverschijnselen goed te constateren zijn.

Het geanalyseerde materiaal omvat in totaal 49 resten met een gezamenlijk gewicht van 820 gram. Het botmateriaal bestaat uit resten van zoogdieren (rund, schaap en/of geit en varken), vogels (kip en grauwe gans) en vis. Naast het dierlijk botmateriaal is een onderkaak van een volwassen mens aangetroffen. In tabel 4.1 zijn de aantallen en gewichten van de aangetroffen resten van de verschillende diersoorten weergegeven.

Binnen de op soort gedetermineerde zoogdierresten komen de resten van rund het meest voor. Het cranium- en één vertebrafragment zijn afkomstig van kalveren. De overige resten zijn van volwassen dieren. De aangetroffen resten van varken zijn uitsluitend afkomstig van jonge dieren. Het humerusfragment is distaal en het calcaneusfragment is proximaal niet vergroeid, hetgeen duidt op leeftijden van jonger dan 1 jaar en jonger dan 2 jaar. Op het radiusfragment van schaap en/of geit zijn snijsporen geconstateerd.

Er zijn vijf resten van vogels gevonden. Van deze fragmenten zijn er vier afkomstig van kip. Het zijn een humerus-, een ulna-, een femur- en een coracoidfragment. Er is één femurfragment van grauwe gans gevonden. Tot slot is er één fragment van vis aangetroffen.

soort	element	N	G
rund	cranium	1	27,6
	scapula	4	78,6
	pelvis	1	49,5
	pijpbteen frg.	1	65,9
	calcaneus	2	100,2
	vertebra	3	46,7
	costae	5	145,1
schaap/geit	atlas	1	10,8
	vertebra	1	10,9
	mandibula	1	13,1
	radius	1	7,2
	costae	5	32,8
varken	humerus	1	12,7
	calcaneus	1	24,1
	fibula	1	4,1
mgz	costae	11	48,6
	pijpbteen frg.	2	10,8
vis	–	1	4,9
kip	coracoid	1	3,7
	humerus	1	2,8
	ulna	1	3,1
	femur	1	4,1
grauwe gans	femur	1	3,2
mens	onderkaak	1	109,5
totaal		49	820,0

Tabel 4.1 Aantallen en gewicht (in gram) van de aangetroffen resten van zoogdieren, vogels, vis en mens.

4.3 Conclusie

Tijdens het archeologisch onderzoek is een geringe hoeveelheid faunaresten gevonden. Het botmateriaal is zeer goed geconserveerd en bestaat uit resten van rund en in mindere mate van schaap en/of geit, varken, vogels en vis. De aangetroffen skeletdelen van deze soorten kunnen als slacht- en consumptieafval worden beschouwd.

Voor de interpretatie is het van belang te weten waar het materiaal vandaan komt en of dat bij (eventueel aanwezige) bewoning hoort. Het hier besproken botmateriaal is voornamelijk afkomstig uit het pakket stadsafval uit de Late Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd. Hoewel door het geringe aantal botten geen concrete uitspraken te doen zijn, lijkt het erop dat rund, schaap en/of geit en varken de voornaamste vleesbronnen vormen; de resten van vogels en vis zullen overblijfselen zijn van gevarieerde maaltijden. Ondanks de relatief kleine hoeveelheid faunaresten is het soorten spectrum opvallend groot.

5 Conclusie

J.Y. Huis in 't Veld

Hier zullen de in de inleiding gestelde vragen (zie paragraaf 1.4) voor zover mogelijk worden beantwoord.

1 *Indien er archeologische resten worden aangetroffen, wat is de aard van de aangetroffen resten?*

Het gaat om keldervloertjes (werkput 1; werkput 2, spoor 5 en 9), fundamente (werkput 2, spoor 8, 10, 11 en 12) en een beerkelder (spoor 7). Over de dieper gelegen sporen (werkput 2, vlak 4) kan wat betreft de aard van de sporen geen uitspraak gedaan worden.

2 *Zijn er in de werkputten restanten aanwezig van het Minderbroederklooster en/of het Begijnhof?*

In werkput 1 zijn geen resten van het Minderbroederklooster aangetroffen. Het kelderrestant behoort vrijwel zeker bij één van de gebouwen van de voormalige universiteitsbibliotheek.

In werkput 2 zijn onder andere twee keldervloertjes en een beerkelder waargenomen. Gezien de positionering, oriëntatie en de ouderdom van deze vloertjes horen deze waarschijnlijk bij het intussen gesloopte perceel aan de Broerstraat dat op de kadasterkaart uit 1821 zichtbaar is. De beerkelder hoort ook bij dit pand, maar dan bij een oudere fase van het gebouw. Geen van de aangetroffen resten hoort bij het Begijnhof.

Ook in werkput 3 zijn geen restanten van het Begijnhof aangetroffen.

3 *Wat is de ouderdom van deze resten?*

Het kelderrestant van werkput 1 stamt uit het einde van de 19e eeuw (1898). De keldervloer met de plavuizen en de muur met de traptrede (spoor 5 en 11/12 uit werkput 2) dateren in de 17e eeuw. De iets dieper gelegen keldervloer is ouder, maar het is niet duidelijk hoeveel ouder. Gezien de datering van het overige muurwerk komt deze vloer waarschijnlijk uit de 16e of 17e eeuw. De beerkelder (spoor 7) dateert op basis van het metselwerk (vijflagenmaat) vermoedelijk in de 16e eeuw.

Over de ouderdom van de in vlak 4 aangetroffen sporen is, net als over de aard van de sporen, weinig met zekerheid te zeggen. Op basis van het aardewerk dat bij de aanleg van dit vlak is aangetroffen, kan worden geconcludeerd dat de sporen middeleeuws of ouder zijn.

4 *Zijn de resten behoudenswaardig?*

De keldervloer in werkput 1 is als zodanig niet behoudenswaardig. Het betreft een zeer klein restant van een sub-recent gebouw. Een deel van de

aangetroffen keldervloer zal ten behoeve van de diepte boring worden verwijderd.

De resten in werkput 2 zijn wél behoudenswaardig. Het gaat om fundamenten en kelders van een gebouw dat vermoedelijk uit de 16e eeuw stamt. In 1821 bestaat dit gebouw, ongetwijfeld met de nodige aanpassingen, nog steeds. De sloop ervan hangt mogelijk samen met de bouw van het tweede academiegebouw in 1850. De kans bestaat dat er onder een deel van de Broerstraat nog restanten van dit gebouw liggen. De aangetroffen fundamenten en vloeren in werkput 2 zijn, met uitzondering van de plavuizen vloer (spoor 5), intact gelaten. De boring zal geplaatst worden daar waar geen muurresten zijn aangetroffen.

In hoeverre het voormalige kerkhof van het Minderbroederklooster, de huidige Broerstraat, nog intact is, is onduidelijk. In werkput 2 is weliswaar een menselijke onderkaak aangetroffen, maar deze lag niet in een archeologische context. De herkomst hiervan is dan ook onduidelijk.

In zowel de Poststraat en de Broerstraat zijn dieper, op het niveau van de natuurlijke ondergrond, vrijwel zeker archeologisch sporen te verwachten (zie ook het archeologische onderzoek bij het voormalige Wolters-Noordhoff-Complex; Kortekaas & Waterbolk 1992). Gezien de waargenomen diepte die de muurresten (Broerstraat) bereiken, tot ca. 4,67 m +NAP in het geval van het boogvormige metselwerk (spoor 7), in vergelijking met de verwachte diepte van de natuurlijke ondergrond, ca. 4,0 m +NAP, mag waarschijnlijk worden gesteld dat dieper gelegen sporen niet verstoord zijn geraakt door deze (sub-)recente bouwactiviteiten.

Literatuur

- Bakker, F.J., 1988. *Bedelorden en Begijnen in de stad Groningen tot 1594*.
- Haslinghuis, E.J. & H. Janse, 1997. *Bouwkundige termen: verklarend woordenboek van de westerse architectuur- en bouwhistorie*. Leiden.
- Koops, W.R.H. & Ch.J.J. Klaver (red.), 1987. *Het nieuwe gebouw van de Universiteitsbibliotheek te Groningen*. Groningen.
- Kortekaas, G.L.G.A., 1992. Het middeleeuwse inheemse aardewerk. In: P.H. Broekhuizen et al. (red.), *Van boerenerf tot bibliotheek. Historisch, bouwhistorisch en archeologisch onderzoek van het voormalig Wolters-Noordhoff-Complex te Groningen*. Groningen, pp. 235–261.
- Kortekaas, G.L.G.A. & H.T. Waterbolk, 1992. De opgraving. In: P.H. Broekhuizen et al. (red.), *Van boerenerf tot bibliotheek. Historisch, bouwhistorisch en archeologisch onderzoek van het voormalig Wolters-Noordhoff-Complex te Groningen*. Groningen, pp. 181–234.
- Lüdtke, H. & K. Schietzel (Hrsg.), 2001. *Handbuch zur mittelalterlichen Keramik in Nordeuropa*. Neumünster (Schriften des archäologischen Landesmuseums Band 6).